

Foto: Martine Sprangers

Een pleidooi voor een krachtig opvoedoffensief

Opvoedondersteuning aan migrantengezinnen schiet tekort

Door Hilde Kalthoff

Kinderen en jongeren uit niet-westerse migrantengezinnen hebben te maken met veel risicofactoren die hun ontwikkeling en welbevinden bedreigen. Instellingen voor opvoedsteun weten deze kinderen en hun veelal laagopgeleide ouders echter slecht te bereiken. Migrantengezinnen hebben toegankelijke voorzieningen en effectieve vormen van opgroei- en opvoedondersteuning nodig, die aansluiten bij hun culturele achtergrond en opvoedvragen. Een overzicht van de problemen van niet-westerse gezinnen en de tekortkomingen van het hulpaanbod, en een pleidooi voor een krachtig opvoedoffensief.

De Centra voor Jeugd en Gezin (CJG's) moeten iedereen die daar behoefte aan heeft laagdrempelige opvoedingsinformatie en -ondersteuning aanbieden. Dat stelt het ministerie voor Jeugd en Gezin in zijn beleidsprogramma 2007-2001, *Alle kansen voor alle kinderen*. Een breed ondersteuningsaanbod voorkomt dat er te makkelijk een beroep wordt gedaan op geïndiceerde zorg en dat relatief lichte opvoedingsproblemen verergeren, waardoor later zwaardere en duurdere vormen van hulp nodig zijn. Centra voor Jeugd en Gezin moeten tevens zorgen voor meer samenhang in het opvoedingsondersteuningsbeleid en voor coördinatie van de steun en hulpverlening rond gezinnen.

De CJG's dienen ook toegankelijk te zijn voor migrantenouders. Dat zijn ze echter niet voldoende.

Kinderen en jongeren uit niet-westerse migrantengroepen, wier

ouders vaak laagopgeleid zijn en een zwakke sociaaleconomische positie hebben, lopen een verhoogd risico op problemen in hun ontwikkeling. Het jeugdbeleid en de jeugdzorg bereiken migrantenouders en hun kinderen te laat en de aanpak is niet effectief genoeg (Pels en Vollebergh, 2006).

De allochtone jeugd is ondervertegenwoordigd in de vrijwillige hulpverlening en oververtegenwoordigd in de kinderbescherming en in justitiële inrichtingen (Cornelis, 2007). Het percentage allochtone jongeren binnen de zwaardere vormen van jeugdzorg, in het bijzonder de jeugdbescherming, neemt bovendien toe, terwijl het percentage binnen de vrij toegankelijke ambulante hulp juist lijkt af te nemen (Vollebergh, in Van Lieshout, 2007).

Veel instellingen in de jeugdsector zijn onvoldoende toegankelijk, methodieken schieten bij het werken met deze doelgroepen tekort, voorzieningen bieden allochtonen onvoldoende ondersteuning. Binnen het lokale jeugdbeleid is er onvoldoende capaciteit, samenwerking en kwaliteit om opvoed- en gezinsproblemen aan te pakken en het proces van marginalisering in een vroeg stadium af te remmen (Bellaart, 2007). De Centra voor Jeugd en Gezin lijken vooral bezig te zijn met hun eigen organisatie en het coördineren van alle instellingen die erbij betrokken zijn.

Maatschappelijke positie migranten

Op 1 januari 2008 woonden er 1,8 miljoen niet-westerse allochtonen in Nederland (CBS, 2008), op een bevolking van 17 miljoen. Turken, Surinamers, Marokkanen en Antillianen vormen de vier grootste groepen. 40 tot 50 procent van de allochtonen is zelf in Nederland geboren.

De niet-westerse bevolking is gemiddeld aanzienlijk jonger dan de autochtone bevolking. In 2006 telde Nederland bijna 5 miljoen jongeren van 0 tot en met 24 jaar. Van hen heeft 16 procent een niet-westerse achtergrond. In Amsterdam, Rotterdam en Den Haag is ongeveer de helft van de jeugd tot 24 jaar van niet-westerse afkomst.

Onderwijs en maatschappelijke kansen

De Jaarrapporten Integratie 2007 en 2008 van het Centraal Bureau voor de Statistiek tonen zowel grote achterstanden als positieve ontwikkelingen bij de niet-westerse migranten. Veel leerlingen uit migrantengezinnen halen geen startkwalificatie voor de arbeidsmarkt. Ook de lage slagingspercentages in het voortgezet onderwijs en het grote aantal zittenblijvers wijzen op moeizame schoolloopbanen.

Desalniettemin is er een gestage vooruitgang in het opleidingsniveau. Het aandeel gediplomeerden uit het voortgezet en hoger onderwijs neemt langzaam maar zeker toe. Met name de migrantenmeisjes doen het steeds beter in het onderwijs. Vooral de Marokkaans-Nederlandse meisjes hebben een enorme sprong gemaakt.

Bijna de helft van de hoger opgeleide jongeren heeft in het onderwijs de lange weg afgelegd: via voortgezet en middelbaar beroepsnaar hoger beroepsonderwijs en soms wetenschappelijk onderwijs. Meisjes, en met name Marokkaans-Nederlandse meisjes, nemen opvallend vaak de langere weg. De toekomst van het grootste deel van de allochtone jongeren wordt in vmbo4 en op het mbo bepaald. Daar haken ze af of stromen ze door. De succesvolle jongeren kregen meer steun en hulp van oudere broers en zussen en hun ouders en ze hadden een warme relatie met leerkrachten en medeleerlingen (Crul en anderen, 2008; CBS, 2008).

Hoogopgeleide jongeren van Turkse en Marokkaanse afkomst vormen in politiek en maatschappelijk opzicht een voorhoede in hun gemeenschap. Zij, en met name de vrouwen, lopen voorop bij het veranderen van rolpatronen, zowel in opvattingen als gedrag. Ze maken als eersten de stap naar koopwoningen in ‘witte’ buurten, bereiken hoge posities, hebben Nederlandse vrienden en zijn actief binnen de Nederlandse samenleving (Crul en anderen, 2008).

De lange onderwijsweg is echter moeilijker gemaakt en examen-eisen zijn verhoogd. Nadelig is ook de toenemende etnische segregatie in de voor- en voerschoolse educatie en het basisonderwijs (Leseman, in Van Lieshout en anderen, 2007). In veel gemeenten zijn voorscholen en basisscholen geen afspiegeling van hun buurt. Daarnaast hebben de vroege selectie voor het voortgezet onderwijs en de differentiatie in het onderwijs nadelige gevolgen voor de onderwijskansen en de maatschappelijke positie van deze groepen (Leseman, in Van Lieshout en anderen, 2007).

Werken en wonen

Hoewel de arbeidsmarktpositie van niet-westerse allochtonen sterk kan variëren door economische ontwikkelingen is die positie structureel verbeterd. Toch zijn veel niet-westerse migranten afhankelijk van een uitkering en leeft een groot deel van de huishoudens onder de armoedegrens (CBS, 2008).

De meerderheid van de allochtone gezinnen woont in grootstedelijke concentratiewijken waar veel problemen samenkomen. Ouders in deze wijken houden minder toezicht op hun kinderen en mede vanwege de kosten wordt de vrijetijdsbesteding van kinderen er minder gekanaliseerd in georganiseerd verband, aldus Trees Pels,

bijzonder hoogleraar ‘Opvoeden in de multi-etnische stad’ aan de Vrije Universiteit (Pels, in Weijers en Eliaerts, 2008).

Psychosociale problemen

Laagopgeleide migrantenouders ervaren vaak opvoedproblemen en hun kinderen ontwikkelen zich minder voorspoedig. Gezien de oververtegenwoordiging van allochtone jongens in de criminaliteit lijkt het vooral te gaan om externaliserend probleemgedrag. Sociaal psycholoog Wilma Vollebergh stelde echter in 2002 in haar oratie dat allochtone meisjes én jongens ook meer kampen met internaliserend probleemgedrag, dus met emotionele problemen. Grootschalig scholierenonderzoek laat bij allochtone jongeren hogere scores zien op verschillende probleemdomeneinen, met juist de sterkste verschillen bij emotionele problemen als angst en depressie.

Internaliserende problemen worden onvoldoende ontdekt. Een voorbeeld is onderrapportage door onderwijzers van geïnternaliseerde problemen bij kinderen van Turkse en Marokkaanse afkomst. Vollebergh denkt dat de late signalering van internaliserende problemen samenhangt met de stereotype beeldvorming over allochtonen, met de focus op externaliserend probleemgedrag en criminaliteit.

Zelfdoding is een graadmeter voor het welbevinden van een bevolkingsgroep. Uit het promotieonderzoek in Utrecht en Rotterdam van socioloog Diana van Bergen blijkt dat 15 procent van de jonge Turkse vrouwen en 20 procent van de jonge Surinaams-Hindoestaanse vrouwen ooit een zelfmoordpoging heeft gedaan. Opvallend is dat van de meisjes van Marokkaanse afkomst 6,2 procent ooit een poging gedaan; dat is minder dan de bijna 10 procent van de autochtone meisjes.

Van Bergen interviewde 47 jonge migrantenvrouwen die een zelfmoordpoging hadden overleefd. In hun levensverhalen bleek vooral de strijd met de familie over belangrijke keuzen aangaande relatievorming en zelfontplooiing centraal te staan. Nederlandse jonge vrouwen, maar ook een deel van de Surinaams-Hindoestaanse meisjes, bleken juist een zelfmoordpoging te doen door een gemis aan betekenisvolle en hechte sociale relaties in hun familie (Van Bergen, 2009).

De onderzoekers Carola Schrijvers en Casper Schoemaker brengen in *Spelen met gezondheid* (2008) psychosociale problemen onder meer in relatie met omgevingsfactoren. Armoede, ouders met een lage sociaaleconomische status en een laag opleidingsniveau, en een sociaal-economisch zwakke buurt leveren voor kinderen een verhoogd risico op. De kans op problemen neemt toe als meerdere kenmerken tege-

lijktijd voorkomen. Migrantenkinderen hebben te maken met een opeenstapeling van dergelijke factoren, en daar komen nog problemen bij die te maken hebben met de aanpassing aan een andere cultuur en vijandigheid in de samenleving.

Opvoeding in migrantengezinnen

De risicofactoren die het gevolg zijn van de maatschappelijke positie van migranten in Nederland maken de opvoeding al tot een zware taak voor ouders. Cultuurverschillen en communicatieproblemen maken het extra moeilijk.

Opvoeding en culturele achtergrond

Veel niet-westerse migranten zijn laagopgeleid en komen uit een cultuur waarin het accent meer ligt op de groep en minder op het individu. In sommige migrantengezinnen ligt daardoor in de opvoeding de nadruk meer op conformiteit – aanpassing aan de groep – dan op autonomie – zelfontplooiing en zelfbepaling. Dat geldt vooral voor ouders van de eerste generatie, met een lage opleiding, een islamitische achtergrond en een plattelandsachtergrond (Pels en Vollebergh, 2006).

In lijn daarmee is de controle die deze opvoeders uitoefenen over hun kinderen vaker autoritair – gebaseerd op machtsuitoefening – dan autoritatief – meer gericht op overleg en minder op macht. Verder is de ondersteuning die de ouders hun kinderen bieden, zeker bij de eerste generatie, vaak minder gericht op het individu en meer op het gezinscollectief. Ook kan ondersteuning van kinderen sterk vervlecht zijn met controle en ‘preken’. Eenrichtingsverkeer in de communicatie is vanzelfsprekender dan onderlinge openheid.

Deze opvoedingscontext geeft kinderen minder kansen op het ontwikkelen van autonomie. Vooral de combinatie van een gebrek aan steun en harde autoritaire controle vergroot het risico van opgroei- en opvoedingsproblemen. Daarbij moet aangetekend worden dat bij niet-westerse migranten autoritaire controle goed kan samengaan met steun. Deze ouders zijn streng én liefdevol. Ouders en kinderen zien strenge controle als een vorm van bescherming (Pels en Vollebergh, 2006).

Interne verschillen en veranderingen

Het beeld van een autoritaire opvoeding geldt niet per definitie voor alle niet-westerse gezinnen. Binnen migrantengroepen bestaan grote verschillen in opvoedingsdoelen en opvoedingsgedrag, die samen-

hangen met bijvoorbeeld het opleidingsniveau en de verblijfsduur in Nederland.

Er is veel aan het veranderen: er ontstaan mengvormen en eigen vormen van opvoedpraktijken. Bij de jongere generatie wordt autonomie als doel belangrijker. Het accent ligt dan wel meer op zelfredzaamheid, zichzelf kunnen redden in de maatschappij, en minder op onafhankelijkheid en zelfbepaling, zoals bij gemiddelde westerse gezinnen. Verder wil de jongere, hoger opgeleide generatie in vergelijking met de eerste generatie een opener en minder afstandelijke relatie met haar kinderen. Ook zijn autoritatieve vormen van controle in opkomst (Pels, 2008).

Omdat de opvoeding binnenshuis vaak de taak is van moeders, zijn zij de voortrekkers als het gaat om open gezinsverhoudingen en het streven naar een hogere opleiding voor hun dochters. In gezinnen van Marokkaanse afkomst kan dat leiden tot conflicten met vaders. Zeker bij gezinnen uit de eerste generatie, met een laag opleidingsniveau en afkomstig van het platteland, kunnen de verhoudingen in het gezin verstoord zijn. De vaders, veelal arbeidsongeschikt of werkloos, voelen zich maatschappelijk aan de kant gezet en ervaren gezags- en statusverlies tegenover hun echtgenote en kinderen, die vaak beter hun weg in de maatschappij vinden. Daardoor kan de opvoeding verstarren en verharderen. (Pels, in Weijers en Eliaerts, 2008).

Opvoedingsonzekerheid

Laagopgeleide migrantenouders vinden moeilijker de balans tussen wat zij van huis uit meekregen en wat de ruimere omgeving vraagt dan autochtone ouders. De relatief snelle overgang naar een meer autoritatieve controle brengt bijvoorbeeld opvoedingsonzekerheid met zich mee.

De ouders moeten bovendien opvoeden in een pedagogische context die ze soms als bedreigend ervaren, bijvoorbeeld door de negatieve houding tegenover de islam en de volgens hen te vrije omgang met seksualiteit. Verder hebben vooral ouders van Marokkaanse afkomst te maken met negatieve beeldvorming, negatieve bejegening en uitsluiting. In veel onderzoeken melden ouders discriminatie en pesten van hun kinderen (Pels en anderen, 2009a). Er is dan ook veel angst, onmacht en opvoedingsonzekerheid. Op het vlak van steun, controle, toezicht en communicatie met kinderen leven naar verhouding veel vragen en twijfels. Daarnaast kan de morele en religieuze opvoeding een lastige en onzeker makende taak zijn. Voor de vragen die migrantenouders hebben over opvoeden in de seculaire Nederlandse ik-cultuur, met een houding tegenover de islam die zij

als vijandig ervaren, geeft het veld van gezins- en opvoedsteun geen gehoor. Het gaat om vragen die voor ouders belangrijk zijn, zoals ‘Wat neem ik over van de Nederlandse cultuur?’, ‘Hoe voed ik mijn kind op tot een goede moslim?’, ‘Hoe ga ik om met negatieve beeldvorming en discriminatie?’ en ‘Hoe voorkom ik dat mijn kind crimineel wordt?’.

Daar komt bij dat migrantenouders vaak weinig steun hebben van andere opvoeders in hun omgeving, door de eenzijdige samenstelling van de wijken waarin veel van de gezinnen wonen. Dat terwijl sociale en pedagogische ondersteuning van andere opvoeders bijdraagt aan het vermogen tot adequaat opvoeden (Hermanns en anderen, 2005). Ook vormen het migrantengezin en de andere contexten waarin een kind wordt opgevoed vaak afzonderlijke eilandjes met weinig onderlinge verbinding. Dat kan leiden tot een pedagogisch vacuüm, met als gevolg onder meer gedragsproblemen, anti-sociaal gedrag en criminaliteit (Pels, in Weijers en Eliaerts, 2008).

Knelpunten in de opvoedondersteuning

Migrantenouders kampen dus met uiteenlopende opvoedvragen en -problemen. Ze doen echter niet vaak een beroep op opvoedingsondersteuning. Daar zijn verschillende redenen voor.

Gering bereik

De voorzieningen sluiten niet voldoende aan bij de vragen en behoeften van een aantal migrantengezinnen. Verder hebben voorzieningen vaak geen allochtone beroepskrachten. Ook heerste de afgelopen jaren de opvatting dat opvoedsteun in het Nederlands geboden moet worden, zonder onderscheid naar taal en cultuur. Dat maakt de drempel hoger en effectief werken moeilijker.

Aanpassingen voor allochtonen en het inzetten van beroepskrachten uit migrantengroepen vergroten het bereik (Beekhoven en anderen, 2008). Het Opvoedbureau in Utrecht bereikt bijvoorbeeld door de inzet van Voorlichters Eigen Taal en Cultuur een hoog percentage opvoeders van Turkse en Marokkaanse afkomst en vele andere nationaliteiten.

Wederzijdse beeldvorming

Wilma Vollebergh zei in 2002 in haar oratie dat een aantal migrantenouders wellicht een stereotype beeld heeft van de wijze waarop Nederlands organisaties problemen aanpakken. Ze gaan er bijvoorbeeld van uit dat Nederlandse beroepskrachten de manier waarop zij

hun kinderen willen opvoeden afwijzen. Ook angst voor discriminatie en voor onbegrip kan potentiële allochtone cliënten ervan weerhouden hulp te zoeken of ervoor zorgen dat ze afhaken als de beroepskracht hun geen vertrouwen inboezemt. Uit onderzoek blijkt dat Marokkaanse en Turkse moeders beducht kunnen zijn voor vooroordelen over hun competentie als opvoeder (Tan en anderen, 2008). Ze zijn bang dat ze niet zozeer als moeder maar vooral als ‘allochtoon’ worden beschouwd, dat alles wat ze vertellen wordt geïnterpreteerd als ‘problematisch’, ‘raar’, of ‘typisch allochtoon’, en dat ze op het consultatiebureau vanwege hun etniciteit met argusogen worden bekeken. Het gevaar is daardoor dat ouders wegblijven of dat een neutrale vraag over de opvoedings situatie als kritiek wordt opgevat. Deze ouders hebben behoefte aan acceptatie van en respect voor de benadering die zij vanuit hun culturele achtergrond geneigd zijn te volgen.

Onvoldoende aansluitende inhoud

De bestaande theorievorming over en methodieken voor opvoedingsondersteuning zijn meestal gebaseerd op onderzoek in een westerse omgeving en onder middenklassenpopulaties. Het is vaak niet duidelijk of migrantenouders worden bereikt en er is vaak geen onderzoek gedaan naar de effectiviteit van de interventies bij migrantengezinnen. Weinig interventies hebben aanpassingen voor migrantenouders, zoals informatie in diverse talen. Aangepaste interventies en methodieken kunnen het bereik en de effectiviteit verhogen (Pels en anderen, 2009b; Beekhoven en anderen, 2008).

Werkwijze en houding

De werkwijze van beroepskrachten is te weinig toegesneden op achterstandsgezinnen, en in nog minder mate op migranten. Er is vaak te weinig tijd om bijvoorbeeld vertrouwen op te bouwen, informatie goed uit te leggen en goed te communiceren (Tan en anderen, 2008). Ook hebben beroepskrachten vaak moeite om buiten hun eigen perspectief te denken, cultuurverschillen te herkennen en te overbruggen en te werken met mensen met een achterstand in kennis en vaardigheden. Soms is er een gebrek aan sensitiviteit voor een migrantengezin (Pels, in Weijers en Eliaerts, 2008).

Trees Pels wijst op de gevolgen van negatieve ervaringen van allochtonen in de samenleving. Wordt de samenleving als vijandig ervaren, dan neemt de kans op wantrouwen en weerstand toe. Daardoor kunnen denkbeelden en gedrag ontstaan die de verhouding met de beroepskracht kleuren. Daar moet de hulpverlener alert op zijn en rekening mee houden (Pels en anderen, 2009b).

Een opgroei- en opvoedoffensief

Het tot stand brengen van laagdrempelige Centra voor Jeugd en Gezin zal alleen leiden tot verbetering voor kwetsbare migrantengezinnen als zij werkelijk worden bereikt en als het aanbod voor alle verschillende groepen effectief is. Er moet veel gebeuren om beter aan te sluiten bij de achtergrond, behoeften en opgroei- en opvoedingsvragen van migrantengezinnen.

Het hulpaanbod

De Centra voor Jeugd en Gezin dienen goed toegankelijk te worden voor migrantengezinnen. Er moet voldoende hulp zijn voor laagopgeleide allochtone ouders en voor andere kwetsbare ouders, aansluitend bij de levensfase van hun kinderen. De hulp moet bestaan uit meerdere componenten, afhankelijk van de behoeften en problemen van het gezin: ontwikkelingsstimulering, opvoedondersteuning en gezinsondersteuning, maar ook hulp bij maatschappelijke problemen. Het huidige hulpaanbod voor opvoedondersteuning dient kritisch te worden gezien op bereik en effectiviteit bij migrantengezinnen en te worden aangepast en aangevuld.

Beroepskrachten in de Centra voor Jeugd en Gezin moeten een afspiegeling vormen van de doelgroep. Ouders die dat willen, kunnen dan kiezen voor een medewerker die hun taal spreekt en hun culturele achtergrond deelt. Verder moeten medewerkers voldoende tijd hebben voor de gezinnen en hen in hun eigen omgeving bezoeken. Een beroepskracht dient sensitief, respectvol, positief en nieuwsgierig te zijn, te beschikken over transculture communicatievaardigheden en bereid te zijn met kleine stappen genoeg te nemen (Tan en anderen, 2008).

Intensief integraal beleid

Een grootschalig, goed doordacht en langdurig offensief is nodig om de positie van kwetsbare kinderen, jongeren en hun ouders te verbeteren. De landelijke en de lokale overheid en betrokken organisaties dienen hun verantwoordelijk te nemen. Binnen het jeugdbeleid en de jeugdzorg zijn prikkels van de overheid nodig om instellingen toegankelijker te maken en diversiteitsbeleid te bevorderen (Bellaart, 2007; Pels en anderen, 2009b).

Uiteraard dient een stevig jeugdbeleid samen te hangen met en afgestemd te zijn op een breder beleid. De belangrijkste bouwstenen zijn een versterkt beleid voor het verminderen van onderwijsachterstanden, het tegengaan van segregatie in de voor- en vroegschoolse educatie, het onderwijs en de buurt, het bevorderen van werkgele-

genheid, het tegengaan van armoede en het verbeteren van probleemwijken. Hierdoor wordt op veel fronten gewerkt aan de problemen, waardoor de effecten groter zijn. Zo zijn opgroei- en opvoedproblemen bij de toekomstige generatie Nederlanders wellicht te voorkomen.

Verder lezen

- Ministerie voor Jeugd en Gezin (2007). *Alle kansen voor alle kinderen. Beleidsprogramma voor Jeugd en Gezin*. Den Haag, ministerie voor Jeugd en Gezin. Te downloaden via www.jeugdengezin.nl > Onderwerpen > Beleid en financiën > Beleid 2007-2011.
- Beekhoven, S., Ince, D., Kalthoff, H. & Vegt, A.L. van der (2008). *Ontwikkelingsstimulering en opvoedingsondersteuning voor allochtone kinderen en hun ouders. Inventarisatie van programma's en interventies*. Utrecht, Sardes/Nederlands Jeugdinstituut.
- Bellaart, H. (2007). Moeilijk bereikbare doelgroepen of moeilijk bereikbare instellingen? *Jeugdbeleid*, jaargang 1, nummer 2, pagina 125-130.
- Bergen, D. van (2009). *Suicidal Behavior of Young Migrant Women in The Netherlands. A Comparative Study of Minority and Majority Women* (proefschrift). Amsterdam, Vrije Universiteit.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2008). *Jaarrapportage Integratie 2008*. Den Haag/Heerlen, CBS.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2007). *Jaarrapportage Integratie 2007*. Den Haag/Heerlen, CBS.
- Cornelis, J. (samenstelling) (2007). *Zorgen over allochtone jongens en meisjes in Zwolle. Een onderzoek naar de situatie rondom de jeugdhulpverlening aan allochtone jongeren*. Almelo, Steunpunt Minderheden Overijssel.
- Crul, M., Pasztor, A. & Lelie, F. (2008). *De tweede generatie. Uitdagingen en kansen voor de stad*. Den Haag, Nicis Institute.
- Hermanns, J., Öry, F. & Schrijvers, G. (2005). *Helpen bij opgroeien en opvoeden: eerder, sneller en beter. Een advies over vroegtijdige signalering en interventies bij opvoed- en opgroei problemen*. Utrecht, Inventgroep.
- Lieshout, P.A.H. van, Meij, M.S.S. van der, Pree, J.C.I. de (red.) (2007). *Bouwstenen voor betrokken jeugdbeleid*. Den Haag/Amsterdam, Wetenschappelijke Raad voor het Regeeringsbeleid/ Amsterdam University Press.
- Pels, T., Distelbrink, M. & Postma, L. (2009a). *Opvoeding in de migratiecontext. Review van onderzoek naar de opvoeding in gezinnen van nieuwe Nederlanders*. Utrecht, Verwey-Jonker Instituut.
- Pels, T., Distelbrink, M. & Tan, S. (2009b). *Meetladder diversiteit interventies. Naar verhoging van bereik en effectiviteit van interventies voor verschillende (etnische) doelgroepen*. Utrecht, Verwey-Jonker Instituut.
- Pels, T. (2008). De pedagogische omgeving van nieuwe Nederlanders. In: Weijers, I. &

- Eliaerts, C. *Jeugdcriminologie. Achtergronden van jeugdcriminaliteit*. Den Haag, Boom Juridische Uitgevers.
- Pels, T. & Vollebergh, W. (red.) (2006). *Diversiteit in opvoeding en ontwikkeling. Een overzicht van recent onderzoek in Nederland*. Amsterdam, Aksant.
- Schrijvers, C.T.M. & Schoemaker, C.G. (2008). *Spelen met gezondheid. Leefstijl en psychische gezondheid van de Nederlandse jeugd*. Bilthoven, RIVM.
- Tan, N., Bekkema, N. & Öry, F. (2008). *Toepasbaarheid van opvoedingsondersteuning voor Marokkaanse en Turkse gezinnen in Nederland, in het bijzonder van het programma Samen Starten/ DMO-P*. Leiden, TNO Kwaliteit van Leven.
- Vollebergh, W. (2002). *Gemiste kansen. Culturele diversiteit en jeugdzorg* (oratie). Nijmegen, Katholieke Universiteit Nijmegen.
- Weijers, I. & Eliaerts, C. (2008). *Jeugdcriminologie. Achtergronden van jeugdcriminaliteit*. Den Haag, Boom Juridische Uitgevers.
-

Hilde Kalthoff (h.kalthoff@nji.nl) houdt zich bij het Nederlands Jeugdinstituut bezig met ontwikkelingsstimulering, opvoedondersteuning en ouderbetrokkenheid.